

Turopova Nigora Xolmurod qizi

Termiz Davlat Universiteti

nturopova@tersu.uz

***Annotatsiya:** Ushbu tezisda yashirin iqtisodiyot tushunchasi, yashirin iqtisodiyotning mamlakatimizda tutgan o'rni, u keltiradigan zararlar haqida ma'lumotlar keltirilgan. Bundan tashqari xorijiy davlatlarda o'tkazilgan yashirin iqtisodiyot tadqiqotlari borasida ham mulohaza gilingan.*

***Kalit so'zlar:** xufiyona iqtisodiyot, jinoiy iqtisodiy faoliyat, g'ayriqonuniy, yashirin lobbizm, g'ayriiqtisodiy, yashirin iqtisodiy aylanma, offshor zonalar.*

Yashirin iqtisodiyot oshkora payqab bolmaydigan tovarlar va xizmatlarni ishlab chigarish, taqsimlash, ayirboshlash, iste'mol jarayonlari - iqtisodiy mu-nosabatlar bolib, uning negizida ayrim kishilar yoki kishilar guruhi manfaatlarini yotadi. Yashirin iqtisodiyot dunyoning deyarli hamma mamlakatlarida mavjud.

Xufiyona iqtisodiyot - ishtirokchilar tomonidan oshkora olib borilmaydigan, davlat va jamiyat tomonidan nazorat qilinmaydigan, soliqlar to lanmaydigan, rasmiy davlat statistikasida qayd etilmaydigan iqtisodiy jarayonlar, iqtisodiy faoliyat turlaridir.

Yashirin iqtisodiyot - murakkab ko'p bosqichli hodisa bolib, uning turli xil shakl va turlari bor:

1. Jinoiy iqtisodiy faoliyat. Bu mutlaqo man ailingan, qonun yoli bilan ta'qib etiladigan ishlar bilan shug'ullanish, ya'ni narkobiznes, qurol biznesi va hokazolar.

2. G'ayriqonuniy, g'ayriiqtisodiy usullar bilan daromadlarni qayta taqsimlab o'zlashtirib olish, ya'ni o'g'irlik, bosqinchilik, reket, poraxo'rlik.

3. Ikkilamchi iqtisodiyot - kishilarga zarar keltirmaydigan, ular uchun naf be-radigan, lekin rasman rusat etilmagan va davlat ro yatidan otmagan iqtisodiy faoliyat. Ularga yashirin tadbirkorlik, 1-2 va 5-10 kishi band bolgan yashirin kichik korxonalar faoliyati kiradi. Yashirin tadbirkorlik xizmat ko'rsatish, qurilish, savdo, kiyim-kechak ishlab chiqarishda keng tarqalgan.

4. Rasman rusat etilgan faoliyat bilan birga qo'shimcha ravishda yashirin ishlab chiqarishga qo'l urish, ochiq ishlaydigan korxonalarda qo'shimcha ravishda hisobga kirmagan mahsulot chigarib, uni yashirin sotish.

5. Mansabni suiiste'mol qilish va korrupsiyaga asoslangan iqtisodiy xatti-harakatlar. Bular jumlasiga davlat idoralaridagi poraxo'rlik, yashirin lobbizm, mansabdan foydalanib subsidiyalar olishni kiritish mumkin.

6. Qalbakilashtirilgan iqtisodiy faoliyat - bu iqtisodiyot davlat sektoriga xos

bolib, davlatni aldashga qaratiladi. Buning eng yaqqol namunasi davlat sektori-dagi qo'shib yozishlar, ailinmagan ishlar uchun davlatdan haq olish va shu turdagi ishlardir.

Yashirin iqtisodiyot miqyosi yashirin iqtisodi aylanma, ya'ni ruxsat etilmagan tovar va xizmatlarni yaratish va ularni sotish hajmi bilan belgilanadi. Aylanma xufiyona bolganidan uning ania hisob-kitobi bolmaydi. Buning o'rni-ga uni taxminan baholash usuli qo'llaniladi. Ayrim hisob-kitoblarga ko'ra, o'tgan as oxirlarida yer yuzidagi yashirin iqtisodiy aylanma 8 trin. dollarga yoki jahon yalpi mahsulotining 27,5% ga teng bolgan. Biroa yashirin iqtisodiyot miqyosi turli mamlakatlarda farqlanadi. Yashirin iqtisodiyot eng rivojlangan mamlakatlarga Lotin Amerikasi va Afrika mamlakatlari kiradi. 1999-yil Misr, va Nigeri-yada yashirin iqtisodiyot yalpi ichki mahsulotning 70% ga teng boldi. Yashirin iqtisodiyot hissasi eng kam bolgan mamlakat Osiyoda Yaponiya (1-2%), G'arbiy Yevropada Shveysariya hisoblanadi. MDH mamlakatlarida yashirin iqtisodiyot darajasi o'rtacha. Dunyoning rivojlangan va Italiyada yashirin iqtisodiyotning yalpi ichki mahsulotdagi hissasi tegishli 6,4 va 11,4% ni tashkil etdi (1997). 21-asrga kelib iqtisodiyotning globallashuvi oqi-batida yashirin iqtisodiyot milliy doiradan chiqib, xalqaro darajaga ko'tarildi. Yashirin iqtisodiyot globallashuvi bu bir mamlakatdagi yashirin iqtisodiyot boshqa mamlakatga ko'chirilishida, nojo'ya biznes ishlari bilan shug'ullanuchi xalqaro firmalarning paydo bolishida ko'rinadi. Bunga misol gilib alqaro narkobiznesni, yashirin qurol savdosini, ishchi kuchining yashirin migratsiyasini uyushtirishni, offshor zonalar orqali g'ayriqonuniy yollar bilan topilgan pulni "halolab" olish kabilarni korsatish mumkin. Bular xalqaro hamjamiyatga katta xatar tugdiradi. Pulni chet mamlakatga yashirin chiqarib "halolab" olishga garshi kurash magsadlarida xalqaro hamjamiyat maxsus tashkilot - Xalqaro moliyaviy harakatlar guruhini tashkil etgan (36 mamlakat a'zo; 2000).

Yashirin iqtisodiyotni faqat salbiy taraflarini emas, aksincha uning jamiyatga keltiradigan foydalarini ham yashilab organib chiqishimiz ustuvor vazifamizdir.

Yashirin iqtisodiyot bilan shug'ullanuchi shaxslarga quyidagi yollar bilan ularga imkon berib, o'z tadbirkorligini ochia-oshkora amalga oshirishi mumkinligini ko'rib chiqamiz:

1. Yashirin iqtisodiyot bilan shug'ullanuvchi shaxslarga qanchadur muddat evaziga soliqlarni kamaytirish yoki soliqlardan ozod etish orgali, keyinchalik muddat tugaganidan keyin esa ulardan solia olish. Hozirgi kunda yashirin iqtisodiyot ham xalqaro darajaga ko'tarilgan. Shu tufayli ularda ham aylanma daromad ko'payganligini tahmin qilishimiz mumkin. Tahmin qilishimizga sabab esa ishtirokchilar tomonidan oshkora olib borilmasligi, davlat va jamiyat tomonidan nazorat qilinmasligi-dur. Aylanma daromad ko'p bolganligi sababli ular tolaydigan solia ham shunga yarasha kop boladi, agar ular oz tadbirkorligini oshkora amalga oshirsa.

2. Agar ular ishlab chigargan mahsulot davlatga va insonlarga naf keltiradigan bolsa, ularga imtiyozlar va kreditlar berish orgali o'z tadbirkorligini yanada rivojlantirishi uchun yordam berib qollab-quvvatlash.

3. Ortiqcha hujjatbozlikni kamaytirish orqali.

4. Jarimalarni kamaytirish orqali.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki yashirin iqtisodiyotni qisqartirish imkonsiz emas. Buning uchun puxta o'ylangan, bosqichma-bosqich amalga oshirila-digan puta strategiya kerak. Bunday strategiyaga erishishda albatta birinchi nav-batda aholining iqtisodiy savodxonligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Agar aholiga xufiyona iqtisodiyotning salbiy asoratlari muntazam ravishda tushuntirib borilsa, bu orgali xufiyona iqtisodiyot malum darajada bartaraf etishga erishilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi (2000-2005)
2. <https://lex.uz>
3. Akramovich N.A. The priority of using innovative technologies in the agricultural education system // Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. - 2022. - T. 1. - N2, 10. - C. 185-191.
4. Хакимов О.М., Курбанов З.Х., Мухаммедов Ф. Реализация возможностей получения легких наполнителей на основе меньше пластиковых почв в нашей республике // Science and Education. - 2021. - Т. 2. - N2. 5. - С. 176-181.
5. Мухтаров Б. А., Ортиков Е. Ю. Культурное и экономическое развитие туризма в Узбекистане // Молодой ученый. - 2016. - N2. 14. - С. 375-378.
6. Rashidov U., Rashiav A. Assessment of Costs For the Quality of Logistics Activities // International journal of business diplomacy and economy. - 2022. - Т. 1. - N2. 3. - С. 39-43.
7. Xosilmurodov I., Sultonalieva G. Tafakkur uslubining falsafiy-muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar. - 2022. -T. 1. - N^o, 1. - С. 549-551.
8. Nodira T. Innovative management in the development of the higher education system // Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences.- 2022. - Т. 1. - N2, 10. - С. 346-351.
9. Ali o'g'li A.O. Statistical study of direct maintenance of small business activities in the regions // EPRA International Journal of Economic and Business Review (JEER). - 2022. - Т. 10. - N2,6. - С. 30-33.
10. Норбеков Х., & Туйчиева Н. (2022). Формирование конкурентных преимуществ компании. Zamonaviy Innovatsion Tadqiqotlarning Dolzarb Muammolari Va Rivojlanish Tendensiyalari: Yechimlar Va Istiqbollar, 1(1), 589-592.

11. Nasirov B.U., Boltaeva M.J. Genesis and Transformation of the Public Catering System In Uzbekistan During The Soviet Period // Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJI) Volume. - T. 12. - C. 5834-5841
12. Khurrama E. X. Эффективное увеличение сельскохозяйственного производства на землях лесного фонда //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 7. – С. 5-9.
13. Khurramov E. X. Role of innovation in increasing efficiency of production of agricultural products in forestry //Theoretical & Applied Science. – 2019. – №. 10. – С. 518-521.
14. Muhammadiyevich O. S. Main problems of population employment and ways to solve them //American Journal of Science on Integration and Human Development. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 10-13.
15. Ortikov S. M. Experience in statistical study and analysis of employment in foreign countries //Thematics Journal of Business Management. – 2021. – Т. 10. – №. 7.
16. G‘aybullayevich X. A. Iqtisodiy tarmoqlar rivojlanishida ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishning ahamiyati: Crossref //IQRO. – 2023. – Т. 4. – №. 1. – С. 68-71.
17. Буранова Л. В. и др. Зарубежный опыт ипотечного жилищного кредитования //O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2023. – Т. 2. – №. 19. – С. 437-345.
18. G‘aybullayevich X. A. Ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishni tartibga solishning strategik yo‘nalishlari //Pedagog. – 2023. – Т. 6. – №. 4. – С. 545-548.
19. G‘aybullayevich X. A. Bozor munosabatlarning rivojlanish sharoitida hududiy ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishni boshqarish //Journal of Universal Science Research. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 294-298.
20. Hojiqulova F. Mahalliy byudjetlardaromadlarini shakllantirish asoslari //Talqin va tadqiqotlar. – 2023. – Т. 1. – №. 13.
21. Hojiqulova F. et al. Improving the tax system in our country training issues //Science and Innovation. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 378-382.
22. Turoпова N. O ‘zbekiston moliya tizimida mahalliy moliyaning o‘ziga xos xususiyatlari. – 2023.
23. Hojiqulova F. Mamlakatimizda soliq tizimini takomillashtirish masalalari //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. C7. – С. 378-382.
24. Ziyodullayev S. M. Tijorat banklari aktivlarining rentabelligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish //International scientific and practical conference" the time of scientific progress". – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 91-100.

25. Ziyodullaev S. M. Descriptive indicators of the level of income of banks'assets // " Online-conferences" Platform. – 2023. – C. 229-233.
26. Allayor o'g'li X. R. Globallashuv sharoitida hududning eksport salohiyatini yanada takomillashtirish yo'nalishlari //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 799-803.
27. Allayor o'g'li X. R. Hududning eksport salohiyatini statistik tadqiq qilish va ekonometrik modellashtirish (Surxondaryo viloyati misolida) //O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2023. – T. 2. – №. 20. – C. 753-755.
28. Sobitova R. S. Scientific and theoretical bases of localization of industrial production //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 10. – C. 401-406.
29. Solijonovna S. R. N. et al. O 'zbekiston respublikasida sanoat siyosati: ishlab chiqarishni mahalliyashtirish importni kamaytirish omili sifatida //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – T. 1. – №. 5. – C. 276-281.
30. Norqobilov N., Abdullayev J. Specific features of solving the housing problem in our country in the context of economic reforms //Multidisciplinary Journal of Science and Technology. – 2023. – T. 3. – №. 2. – C. 21-23.
31. Буранова Л. В. и др. Повышение эффективности управления кредитными ресурсами предприятия //O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 329-333.